

NİZÂMÎ'NİN HÜSREV Ü ŞİRİN'İNDE BAHAR MEVSİMİNİN BETİMLENMESİ

DESCRIPTION OF THE SPRING SEASON IN KHUSRAW U SHIRIN OF NIZAMI

DOI: 10.33404/anasay.1141490

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article¹

Yasemin YAYLALI*

ÖZ

Nizâmî-yi Gencevî'nin beş mesneviden oluşan bir hamsesi bulunmaktadır. Bu mesnevilerden biri de *Hüsrev ü Şîrîn*'dir. *Hüsrev ü Şîrîn*'de bahar mevsimi ve onun meydana getirdiği değişim betimlenirken tabiatta bulunan bitkilere ve hayvanlara yer verilmiştir. Öncelikle baharın habercisi ve çiçeklerin sultanı olarak görülen güle temas edilmiştir. Gül dışında menekşe, yasemin, nergis, süsen, lale, nesrin vb. çiçekler betimlenmiştir. Çiçeklerin yanında servi ve tuba ise bahsi geçen ağaçlardır. Kumru, karga ve bülbül ve ceylan da ismi geçen hayvanlardandır. Tüm bu bitki ve hayvanlara bazen benzetme amacıyla değinilmiş; bazen de hoş görünümleri ve güzel sesleriyle baharın habercisi ve doğanın

1- Makale Geliş Tarihi: 06. 07. 2022 Makale Kabul Tarihi: 18. 08. 2022

Bu çalışma 17-18 Haziran 2021 tarihinde Erzurum'da düzenlenen Uluslararası Nizami-yi Gencevi Sempozyumu'nda özet olarak sunulan bildirinin genişletilip gözden geçirilmiş halidir.

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, yyaylali@atauni.edu.tr, **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0002-6904-1471>.

süsü olmaları yönüyle yer verilmiştir. Bu çalışmada *Hüsrev ü Şîrîn*'de baharın tasvir edildiği kısım, semboller ve edebi sanatlar bağlamında irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Nizâmî-yi Gencevî, Bahar, Gül, Servi, Bülbül.

ABSTRACT

Nizami-yi Ganjavi has a khamse consisting of five mathnawi. One of these mathnawi is *Khusrav u Shirin*. In *Khusrav u Shirin*, while the spring season and the change it brought about, plants and animals in nature were included. First of all, the rose, which is seen as the harbinger of spring and the sultan of flowers, has been touched upon. Apart from rose, violet, jasmine, daffodil, iris, tulip, prose etc. flowers are depicted. In addition to flowers, cypress and tuba are the trees mentioned. Dove, crow, nightingale and gazelle are among the animals mentioned. All these plants and animals are sometimes referred to for the purpose of simile; sometimes they are featured as the harbinger of spring and the ornament of nature with their pleasant looks and beautiful voices. In the aforementioned study, the part in which spring is depicted in *Khusrav u Shirin* will be examined in the context of symbol and literary arts.

Keywords: Nizami-yi Ganjavi, Spring, Rose, Cypress, Nightingale.

Giriş

Büyük söz ustası Nizâmî- yi Gencevî beş mesneviden oluşan *Penc Genc* isimli hamsesiyle edebiyat sahasında büyük bir şöhret kazanmış ve önemli bir yer edinmiştir. *Penc Genc* adlı hamse *Mahzenü 'l-esrâr*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Heft Peyker* ve *İskendernâme* adlı beş mesneviden oluşmaktadır (Gencevî, 1384 hş: s. 5-6). Nizâmî, yaklaşık 2400 beyitten oluşan *Mahzenü 'l-esrâr* isimli mesnevisini 570 (1174) veya 572 (1176) yılında Mengüçüklüler'den Erzincan hâkimi Fahreddin Behram Şah adına yazmıştır (Fahruzzamânî, 1340 hş: s. 13).

Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisini 576 (1180-1181) yılında bitirmiştir (Terbiyet, 1377 hş: s. 547). Birtakım eserlerde kısmen bahsedilen Sâsânî hükümdarı Hüsrev Pervîz ile Şîrîn'in aşk hikâyesinin işlendiği bu mesneviyi Nizâmî büyük bir ustalıkla tamamıyla nazmeden ilk şairdir (Kantar, 2007: XXXII, s. 184). *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisini ise Şirvanşah Celalüddeve Ahsitan'ın isteği üzere 584 (1188) yılında yazmıştır (Gencevî, 1347 hş: s. 8). *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinde kavuşmadan vefat eden ve ölünce vuslata eden Kays

ile Leyla isimli iki aşığın halis ve gerçek aşkı anlatılmaktadır (Resulzade, 1951: s. 144-148).

Nizâmî, *Heft Peyker* ya da *Behrâmnâme* adlı eserini 593 (1197) yılında Merâğa hâkimi Alâeddin Körpearslan'ın isteği üzere nazmetmiştir. Eser Sâsânî hükümdarı Behrâm-ı Gûr'un hayatı, av eğlenceleri, yedi iklimden evlendiği yedi eşi ve onların anlattığı hikâyelerden oluşmaktadır (Safâ, 1386 hş: II, s. 803-804). 597 (1201) yılında yazılan *Şerefnâme* ve 607 (1211) senesinden sonra nazmedilen *İkbâlnâme* adlı iki bölümden müteşekkil *İskendernâme* adlı mesnevi ise İskender'in soyunu, fetihlerini ve karanlıklar ülkesine yolculuğunu içermektedir (Kanar, 2007: XXXII, s. 184). Beş mesneviden oluşan hamsesinden başka kaynaklarda belirtildiği üzere yaklaşık 20.000 beyitlik kaside, gazel, kıt'a, terkihibend, terciibend ve rubailerden oluşan bir *Dîvân*'ı bulunmaktadır (Gencevî, 1353 hş: s. 20).

Nizâmî eserlerinde edebi sanatlara büyük bir maharetle yer vermiştir. Bunlardan biri de *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisidir. Söz konusu çalışmada bu mesnevide yer alan ve "Vasf-ı Bahâr ü Ayş-i Husrev ü Şîrîn" başlıklı bölüm, mazmunlar ve edebi sanatların ışığında incelenmiştir. Otuz iki beyitten oluşan bölümde bahar mevsimi yanında Hüsrev ve Şîrîn'in eğlence meclisi de tasvir edilmiştir.

İlkbahar mevsiminin tasvirine baharın habercisi, çimenliğin sultanı kırmızı güllerle başlanmış ve ağırlıklı olarak güllerden bahsedilmiş; ardından sırasıyla menekşe, yasemin, nergis, süsen, sığırgözü, şakayık, mercanköşk, lale, nesrin, reyhan çiçekleri ile servi ve tuba ağaçları zikredilmiştir. Bu bölümde çiçek ve ağaçlar dışında tavus, kumru, karga, bülbül, turaç ve sülün gibi kuşlar ile ceylan ve sedef bahsi geçen hayvanlardandır. Bu hayvanlara kimi zaman benzetme unsuru olarak yer verilmiş; kimi zaman da güzel görünüşleri ve sesleriyle baharın habercisi ve tabiatın süsü olmaları yönüyle değinilmiştir.

Baharın anlatıldığı bu bölümde edebi sanatlardan bolca istifade edilmiş; bilhassa teşbih, istiare, kinaye ve tenasüp sanatları çokça kullanılmıştır. Nizâmî bu sanatları mükemmel bir şekilde kullanarak bahar mevsimindeki tabiatı okuyucunun gözünde canlandırmış ve söz söylemedeki gücünü ortaya koymuştur. Baharı betimlerken gül, nergis, lale gibi alışıla geldik bahar çiçeklerine yer vermekle birlikte mercanköşk ve sığırgözü gibi farklı bahar çiçeklerine de değinmiştir. Söz konusu bölüm şu şekilde başlamaktadır:

ز سبزه بر کشد بیخ جوانی

جو پیر سبز پوش آسمانی

Yeşil giysili yaşlı gökyüzü, çimenlikten gençlik kökünü çıkarınca (Gencevî, 1343 hş: s. 87),

به سرسبزی در آرد سرخ گلزار

جوانان را و پیران را دگر بار

Kırmızı gül bahçesi gençler ve ihtiyarlar için yeniden canlılık getirir (Gencevî, 1343 hş: s. 87).

Baharın betimlendiği bölümün birinci ve ikinci beyitlerinde ilkbaharda gökyüzünden yeryüzüne yağın rahmet ve bereket yağmurlarıyla kışın uykuya yatan tabiatın canlandığı yani bahar mevsiminin geldiği anlatılmakta ve böylesi bir atmosferin herkes için mutluluk ve canlılık kaynağı olduğu ifade edilmektedir.

Yeşil giysili yaşlı gökyüzünden kasıt mavi felek yani göktür. Gökyüzünün rengi bakır küfü renginde olması sebebiyle yeşil kıyafete; feleğin şekli de eğik ve bükük olması yönüyle beli bükülmüş bir yaşlıya benzetilmiştir. Çimenlikten gençlik kökünün çıkmasından kasıt baharda yağmurlarla yeşeren çimenlik ve buradan biten taze ve yeşil nebattır. Yeni çıkan taze ot yani çimenler gençliğe benzetilmiştir.

Birinci ve ikinci beyitlerde geçen “gökyüzü, yeşil, çimenlik, kök, gül bahçesi ve canlılık” گلزار، سرسبزی، بیخ، سبزه، سبزی، آسمانی، کelimeleri arasında tenasüp sanatı; “yaşlı, gençlik, gençler ve yaşlılar” جوانان پیران، جوانی، پیر، کelimeleri arasında tezat sanatı vardır.

بنفشه پر طاوسی بر آرد

گل از گل تخت کاوسی بر آرد

Gül topraktan Kâvus'un tahtını ortaya çıkarır; menekşe tavusun tüyünü ortaya çıkarır (Gencevî, 1343 hş: s. 87).

Kâvus: Yüz elli yıl saltanat süren Kâvûs, Keyaniler zamanının ikinci hükümdarıdır (Şemîsâ, 1385 hş: s. 521). Avesta'da Keykubâd'ın oğlu olarak zikredilmektedir (Yâhakkî, 1386 hş: s. 657). Dînkerd'e göre hükmettiği yedi ülkeyle yetinmeyerek göklere yükselmeyi arzulamış; bunun için de tahtının ayaklarına kartalları bağlatmıştır. Başka bir anlatıma göre ise devlerden müteşekkil bir orduyla Elburz dağının doruğuna ulaşmış; yalnız başına karanlık ve aydınlığın kesiştiği yere kadar çıkmış ancak inadını sürdürdüğünden ferr kendisinden alınmıştır (Yıldırım, 2006: s. 468).

Gül: Beş çanak yaprağına ve fazlaca taç yaprağına sahip, çok sayıda rengi ve pek çok cinsi olan hoş kokulu (Muzafferiyân, 1375 hş: 461), rosaceae familyasından bir bitkidir (Kerîmî, 1374 hş: s. 266). Klasik Fars şairlerince rengi ve şeklinden ötürü yanak ve yüze teşbih edilmiş, gülün çiçek açıp görüldüğü vakitle bahar mevsimi kastedilmiştir (Şemîsâ, 1387 hş: II, s. 1042-1045).

Menekşe: İnce sapa bağlı aşağı doğru sarkan, geriye doğru bükülü çanak yaprakları ve mahmuzlu taç yaprağıyla altı yapraktan müteşekkil çiçekleri (İsmâilpûr, 1381 hş: s. II, 1191) genellikle mor ve beyaz ya da iki renkli olan violaceae familyasından bir bitkidir (Rengçî, 1372 hş, s. 59). Klasik Fars şiirinde çoğunlukla renk ve şekil yönünden maşukun büküm büküm güzel kokulu zülflerine teşbih edilmiştir (Gerâmî, 1389 hş: s. 36, 40).

Beyitte baharın habercisi olan kırmızı güllerin ve onların yanında menekşelerin yeşerip çiçek açması anlatılmaktadır. Kâvus'un tahtına ve hikâyesine telmihte bulunulan beyitte gülün topraktan Kâvus'un tahtını çıkarmasından kasıt, kırmızı güllerin topraktan yeşermesi ve açmasıdır. Menekşenin tavusun tüyünü çıkarması da açmasıdır; menekşenin taç yaprakları koyu rengi ve üzerindeki şekiller bakımından tavus kuşunun koyu renkli ve desenli tüyüne benzetilmiştir.

بسا عشق کهن کان تازه گردد	بسا مرغا که عشق آوازه گردد
---------------------------	----------------------------

Nice kuş âşıkane şarkı terennüm eder, nice eski aşk tazelenir (Gencevî, 1343 hş: s. 87).

Beyitte baharın gelişiyile her yeri dolduran kuşların hoş şakımaları, herkesi mest eden şarkıya benzetilmekte ve böylesi güzel bir bahar havasında kuşların ötüşlerinin âşıkları coşturup içlerini aşk ve sevgiyle dolduğuna dikkat çekilmektedir.

جهان می کرد عهد خرمی نو	چو خرم شد به شیرین جان خسرو
-------------------------	-----------------------------

Hüsrev'in canı Şîrîn'le hoş olunca dünyada mutluluk zamanı yenilenir (Gencevî, 1343 hş: s. 87).

Beyitte Hüsrev'in Şîrîn'le birlikte geçirdiği bu anlardan ötürü duyduğu mutluluğa değinilirken baharda tabiatta meydana gelen tüm bu güzellik ve değişimlerin onun bu durumunun eseri olduğu söylenmektedir.

به گلها بر درید از خرمی پوست	چو از خرم بهار و خرمی دوست
------------------------------	----------------------------

Baharın canlılığından ve sevgilinin neşesinden, güller yeşillikten derisini yırttı (Gencevî, 1343 hş: s. 87).

Beyitte güllerin yeşillikten derisini yırtmalarından kasıt açmalarıdır. Baharda her yerde açan çiçeklerle, yeşeren ağaçlarla ve havaların ısınmasıyla aşikâr olan canlılarla doğanın canlandığı, Şîrîn'in mutluluğundan güllerin de tomurcukların etrafını kaplayan yeşil kısımdan dışarı çıkarak açtığı ifade edilmektedir.

گل از شادی علم در باغ می زد	سپاه فاخته بر زاغ می زد
-----------------------------	-------------------------

Gül mutluluktan bahçede bayrak çekiyor, kumru ordusu kargayı def ediyordu (Gencevî, 1343 hş: s. 87).

Bayrak çekmek/dikmek: Belirmek, ortaya çıkmaktan kinayedir (Enverî, 1383 hş: II, s. 1113).

Baharda güllerin bayrak dikmesinden kasıt topraktan yeşerip çıkmasıdır. Bahar mevsimin habercisi kabul edilen güller alımlı renkleri ve ihtişamlarıyla her yerde görülmeye başlanmıştır. Kargalar kışı sembolize etmekte ve kumruların kargaları def etmesiyle kışın gittiği ve yerine baharın geldiği ifade edilmektedir.

سمن ساقی و نرگس جام در دست	بنفشه در خمار و سرخ گل مست
----------------------------	----------------------------

Yasemin saki, nergis elinde kadeh, menekşe mahmur ve kırmızı gül mest (Gencevî, 1343 hş: s. 87).

Beyitte bahar mevsimiyle beraber her tarafta açan çiçeklere dikkat çekilirken yasemin rengiyle beyaz tenli sakiye, nergis şekliyle kadehe benzetilmekte ve menekşe sapından aşağıya sarkan şekliyle mahmur olarak, rengi ve şekliyle şarap kadehini andıran gül de mest olarak tasvir edilmektedir.

sمن, نرگس, بنفشه, گل و ساقی, جام, خمار, مست (yasemin, nergis, menekşe, gül; saki, kadeh, mahmur, mest kelimeleri arasında tenasüp vardır.

صبا برقع گشاده مادگان را	صلا در داده کار افتادگان را
--------------------------	-----------------------------

Saba güzellerin örtüsünü açmış, dertlileri (âşıkları) çağırmış (Gencevî, 1343 hş: s. 87).

Saba rüzgârı: Baharın ilk günlerinde esen latif rüzgârdır. Bu nedenle güzel kokuludur. Maşukun mahallesinden eserek âşığa onun kokusunu yani haberini ulaştırır. (Şemîsâ, 1387 hş: II, s. 828- 829). Goncaları açtırıp gül haline getirir, serviyi yeşertir (Pala, 2002: 396).

Beyitte güzellerden kasıt güllerdir. Saba rüzgârının güllerin yüzünden örtüyü açması, güllerin açılmasıdır. Saba rüzgârının esişiyile gülleri açtırdığına yani baharı getirdiğine dikkat çekilmekte; maşuku görme arzusunda olan âşıkların da bu durumu dört gözle bekledikleri söylenmektedir.

زده بر گاو چشمی پیل گوشتی

شمال انگیخته هر سو خروشی

Şimal rüzgârı her yönden coşkuyla hareket ettirmiş; süseni, sığırközü çiçeğiyle (sığır papatyasıyla) katmış karıştırmış (Gencevî, 1343 hş: s. 87).

Süsen: Kılıca benzer uzun yapraklara sahip, liliaceae familyasından güzel kokulu bir bitkidir (Kerîmî, 1374 hş: s. 207). Beyaz, mor ve sarı gibi çeşitli renkleri bulunmaktadır (Yâhakkî, 1386 hş, s. 487). Klasik Fars şiirinde renk ve şekil yönünden çoğunlukla dile ve kılıca benzetilmiştir (İsmâilpûr, 1381 hş: II, s. 1196).

Sığırközü: Papatyaya benzeyen hoş görünümlü, iri çiçekleri olan astera-ceae familyasından bir bitkidir (Âdilizâde- Fahr, 1387 hş: s. 78).

Beyitte esen şimal rüzgârıyla baharda açan süsen ve sığırközü çiçeklerinin hareket ettikleri ve bu esnada adeta birbirlerine geçtikleri ifade edilmektedir.

شقایق مهد مرزن گوش گشته

زمین نطع شقایق پوش گشته

Yer gelincik yaygısıyla örtülmüş, gelincik mercanköşkün tahtirevanı olmuş (Gencevî, 1343 hş: s. 87).

Gelincik: Kırmızı renkli ve orta bölümünde siyah lekeler yer alan papaveraceae familyasından bir bitkidir (Rengçî, 1372 hş, s. 249). Klasik Fars şiirinde kırmızı renginden ötürü yüze, şaraba ve kana; ortasındaki siyahlık ise aşk acısından yanmış, üzgün gönle teşbih edilmiştir (Gerâmî, 1389 hş, s. 222).

Mercanköşk: Kırlarda ve dağlarda kendiliğinden yeşeren, labiatae familyasından kokulu çok yıllık otsu bitkidir (Muzafferiyân, 1375 hş: s. 381).

Beyitte bahar mevsiminde açan gelincik çiçekleri kırmızı örtüye benzetilererek her yerin kırmızı gelinciklerle kaplandığı söylenmiş; mercanköşkların de tahtirevana benzetilen gelinciklerin yanında yeşerdiği ifade edilmiştir.

ز عشق لاله پیراهن دریده

سهی سرو از چمن قامت کشیده

Dik servi çimenlikte boyunu uzatmış, lale aşktan gömleği yırtmış (Gencevî, 1343 hş: s. 87).

Gömleği yırtmak: Belirgin, görünür olmak, çiçeğin açmasından kinayedir (Affî, 1372 hş: I, s. 419).

Servi: Cupressaceae familyasından kışın yapraklarını dökmeyerek daima yeşil olan uzun ve dik bir ağaçtır (Muzafferiyân, 1375 hş: s. 169). Klasik Fars şairlerince servi çoğunlukla cananın dik boyuna teşbih edilmiştir (Gerâmî, 1389 hş: s.162).

Lale: Liliaceae familyasından soğanlı, güzel çiçekli bir süs bitkisidir (Muzafferiyân, 1375 hş: s. 563). Klasik Fars şiirinde kırmızı renginden ötürü sevgilinin yüzüne, kadehe ve kana teşbih edilmiş; çiçeğin orta bölümündeki siyah leke ise aşığın yanıp kavrulmuş gönlüne benzetilmiştir (Şemîsâ, 1387 hş: II, s. 1057-1059).

Beyitte baharın vazgeçilmezi servi ağaçları ve lalelerden bahsedilmiştir. Servi ağaçları uzunlukları ve dik görünümüleriyle boya benzetilmiştir. Lalenin gömleğini yırtmasından kasıt tomurcuk içinden gömleğe benzetilen taç yapraklarını çıkarıp açmasıdır.

گشاده باد نسرين را بنا گوش	بنفشه تاب زلف افکنده بر دوش
----------------------------	-----------------------------

Menekşe kıvrım kıvrım zülfü atmış omzuna, rüzgâr nesrinin kulak ardını açmış (Gencevî, 1343 hş: s. 87).

Nesrin: Dağlarda ve kırlarda yeşeren, hoş kokulu, beyaz bir güldür (Dih-hudâ, 1341 hş: XLVII, s. 478). Klasik Fars şiirinde renk ve kokusu nedeniyle maşukun *yüzüne ve güzel kokusuna* teşbih edilmiştir (Rengçî, 1372 hş: s. 423).

Beyitte açan menekşeler koyu rengi ve kıvrımlı şekli dolayısıyla zülfe; nesrin çiçekleri de beyaz rengi ve hoş kokularıyla kulak ardına benzetilmiştir. Kulak ardıyla kastedilen yüz ve yanaktır.

شگرفان شکوفه شانه در موی	عروسان ریاحین دست بر روی
--------------------------	--------------------------

Reyhan gelinlerinin elleri yüzlerinde, gonca güzellerinin saçında tarak (Gencevî, 1343 hş: s. 87).

Reyhan: Keskin bir rayihası bulunan, beyaz ya da pembe çiçekli (Muîn, 1375 hş: III, s. 1701), labiatae familyasından bir bitkidir (Kerâmî, 1374 hş: s. 224). Reyhan sözcüğüyle her cins hoş kokulu ve renkli bitki de anlatılmak istenmiştir (Rengçî, 1372 hş: s. 151). Klasik Fars şiirinde koyu rengi ve güzel koku-

sundan dolayı sevgilinin yüzüne ve ayva tüyüne benzetilmiştir (Gerâmî, 1389 hş: s. 471)

Gonca: Çiçeklerin özellikle gülün tomurcuk şeklindeki halidir (Kam, 2003: s. 150).

Beyitte baharda açan çiçekler, hoş ve görkemli görünüşleriyle gelinlere; goncalar da güzellere benzetilmiştir.

ز مرد را به مروارید بسته	هوا بر سبزه گوهرها گسسته
--------------------------	--------------------------

Hava yeşilliğe mücevherler saçmış, zümrüde inciye ilişirmiş (Gencevî, 1343 hş: s. 87).

Beyitte çimenlik üzerinde her yerde biten çiçekler tasvir edilmiştir. Bahar mevsiminde gökyüzünden yağın yağmurlarla yeşillik yani çimenlikte açan rengârenk çiçekler mücevherlere benzetilmiştir. Zümrütten kasıt çimenliktir.

ز ناف آورده بیرون رستنیها	نموده ناف خاک آبستنیها
---------------------------	------------------------

Toprağın karnı gebelikler göstermiş, göbeğinden bitkiler çıkarmış (Gencevî, 1343 hş: s. 88).

Beyitte toprak kişileştirilmiş ve hamile bir canlıya benzetilmiştir. Baharda topraktan yeşeren bitkiler toprağın göbeğinden doğuyor şeklinde tasvir edilmiştir.

بگرد سبزه با مادر به بازی	غزال شیر مست از دلنوازی
---------------------------	-------------------------

Sütten neşe bulmuş yavru ceylan mutluluktan yeşilliğin etrafında annesiyle oynamakta (Gencevî, 1343 hş: s. 88).

Beyitte bahar mevsimiyle birlikte yeşerip hayat bulan doğada kışın yuvalarına çekilen ve ortalıkta görülmeyen hayvanların belirmeye başladığı anlatılmaktadır. Daha önceki beyitlerde baharın gelişiyle her yeri ötüşleriyle adeta neşelendiren kuşlara yer verilirken bu beyitte görünüşleri ve iri gözleriyle baharda çayırları süsleyen ceylanlara yer verilmiştir. Beyitte annesiyle birlikte kırlarda otlayan ceylan yavrusunun neşe içinde oynamasından söz edilmiştir.

ریاحین در تذران پر نشانده	تذران بر ریاحین پر فشانده
---------------------------	---------------------------

Sülünler reyhanlar üstünde kanat çırpmış, reyhanlar sülünlere tüy koymuş (Gencevî, 1343 hş: s. 88).

Beyitte ceylanlardan sonra güzel bir görünüme sahip başka bir hayvan olan sülünlere yer verilmiştir. Sülünlerin cezbedici güzellikteki rengârenk ve parlak tüyleri ile aralarında dolaştıkları her yerde açan çeşitli renkteki göz alıcı çiçekler arasında benzetme ilgisi kurulmuştur. Tüyler görünüşleri ve renkleriyle renkli ve güzel çiçeklere benzetilmiştir.

گرفته هر گلی بر کف نثاری	زهر شاخی شکفته نو بهاری
--------------------------	-------------------------

Her bir dalda bir taze bahar açmış, her bir gül elinde bir saçı tutmuş (Gencevî, 1343 hş: s. 88).

Beyitte çiçeklerle ve yapraklarla bezenen dallar, güzellikleri ve canlılıklarıyla taze bahara benzetilmiştir. Gelen bahar mevsimiyle kışın çıplaklaşan dallarda yaprak ve çiçekler açtığı, her yerde nebatların yeşerdiği anlatılmaktadır. Güllerin ortasında bulunan polenler de saçya benzetilmiştir.

شکيب عاشقان را داده تاراج	نوای بلبل و آوای دراج
---------------------------	-----------------------

Bülbülün şakıması ve turacın ötüşü, âşıkların sabrını yağmalamış (Gencevî, 1343 hş: s. 88).

Bülbül: Yalnızca ilkbahar mevsiminin başlarında yani güller açtığı anda ötüp, diğer zamanlarda ise ötmeyen, gülün âşığı olarak tasvir edilen güzel sesli bir kuştur (Şemîsâ, 1387 hş: I, s. 177-179).

Turaç: Kekliğe benzeyen ancak ondan daha iri, açık alanlarda yaşayan ve ilkbaharın gelişimini müjdeleyen bir kuştur. Uzaktan duyulduğunda ötüşü; yüksek, pürüzlü ve tizdir (Özkaya, 2014: s. 58-59).

Beyitte baharın gelişimiyle güzel ve etkili sesli bülbüllere ve turaç kuşlarına değinilmiştir. Gülün âşığı kabul edilen ve özellikle güllerin açtığı bahar mevsiminde ona olan aşkı dile getirmek için öten bülbüller ve yine bahar mevsimini haber veren tiz ötüşleriyle uzaktan işitilen turaç kuşları, sevgiliyi görüp ona kavuşma arzusunda olan âşıkların içini yakmakta onlara sevgiliyi hatırlatarak sebatlarını tüketmektedir.

خطا باشد خطا بی عشق بازی	چنین فصلی بدین عاشق نوازی
--------------------------	---------------------------

Âşığın gönlünü alan böyle bir mevsimde âşık olmamak hata olur (Gencevî, 1343 hş: s. 88).

Beyitte âşıkları kendinden geçiren, gönüllerini çelen böylesi bir mevsimin

herkesi güzel ve âşıkane hislerle doldurduğuna ve tüm bu gönül alıcı unsurlara rağmen âşık olmayanların çok şey kaybettiğine dikkat çekilmektedir.

به هر نزهتگهی شاد و دل افروز	خرامان خسرو و شیرین و شب و روز
------------------------------	--------------------------------

Gece gündüz Hüsrev ve Şirin salınmada her mesirede mutlu ve coşkulu!
(Gencevî, 1343 hş: s. 88)

Beyitte Hüsrev ve Şîrîn'in böylesi güzel bahar atmosferinde birlikte mutluluk içinde gezip dolaşmaları dile getirilmektedir. Devamındaki üç beyitte de iki âşığın iştret meclisinde bazen musiki eşliğinde şarap içip eğlendikleri bazen rengârenk, güzel kokulu çiçeklerle bezenmiş kırlarda gezip çiçek topladıkları ve sonunda mest bir halde Şehrûd'da bulunan ırmağa vardıkları ve ırmağın kıyısında yine çalgıcı ve şarkıcıların namelerini dinleyerek eğlendikleri anlatılmaktadır:

گهی خوردند می در مرغزاری	گهی چیدند گل در کوهساری
--------------------------	-------------------------

Bazen çayırda şarap içtiler bazen dağda gül topladılar (Gencevî, 1343 hş: s. 88).

ریاحین بر ریاحین باده در دست	به شهرود آمدند از رود می مست
------------------------------	------------------------------

Çiçeklerle (kaplı) ovada şarap elde, ruddan ve şaraptan sarhoş Şehrûd'a geldiler (Gencevî, 1343 hş: s. 88).

جنیبت بر لب شهرود بستند	به بانگ رود و رامشگر نشستند
-------------------------	-----------------------------

Atı Şehrûd nehrinin kıyısında bağladılar, rud sesiyle ve çalgıcıların nameleleriyle oturdular (Gencevî, 1343 hş: s. 88).

حلاوتهای شیرین شکرخند	نی شهرود را کرده نی قند
-----------------------	-------------------------

Şeker gülüşlü Şirin'in tatlılıkları Şehrûd'un kamışını, şeker kamışı yapmış
(Gencevî, 1343 hş: s. 88).

Beyitte Şîrîn'in gülüşü tatlılık ve hoşluğuyla şekere benzetilmiş ve onun Şehrûd'da bulunmasından ötürü kamışların tatlılık kazanarak şeker kamışı haline geldiği söylenmektedir.

همان رونق ز خوبیش آن طرف را	که از باران نیسانی صدف را
-----------------------------	---------------------------

Sedef için Nisan yağmurundan olması gibi o taraf için parlaklık onun güzelliğindendi (Gencevî, 1343 hş: s. 88).

Eskiden Nisan ayında yağın yağmurların sedefin içine düşmesi sonucu incinin meydana geldiğine inanılmıştır (Şemîsâ, 1387 hş: II, 1095).

Beyitte sedefin içinde inci oluşması için Nisan yağmurunun bir damlasının içine düşmesi gerektiğine dair inanişe dikkat çekilirken; Nisan yağmurunun sedef için güzellik ve parlaklık kaynağı olması gibi Şehrud'a hoşluk ve canlılık veren şeyin de Şîrîn'in buraya gelişi yani varlığı olduğu ifade edilmektedir.

شکر قربان ز لعل شهد خیزش	عبیر ارزان ز جعد مشکبیزش
--------------------------	--------------------------

Onun misk saçın büklüm büklüm saçından dolayı amber ucuzlamış, onun bal (bal peteği) yakutuna (dudağına) şeker kurban! (Gencevî, 1343 hş: s. 88).

La'l: Kırmızı renkli bir taş olan la'l yani yakuttan kasit sevgilinin kırmızı dudağıdır (Şemîsâ, 1387 hş: II, s. 1062).

Beyitte Şîrîn'in güzel kokulu kıvrım kıvrım saçları koku bakımından miske benzetilmekte ve hoş kokulu saçlarıyla amber karşılaştırılmakta ve amberden üstün tutulmaktadır. Devamında Şîrîn'in dudağı tatlılık bakımından bala; kırmızı rengi dolayısıyla yakuta benzetilmektedir.

عبیر، مشک و شکر، شهد (amber, misk ve şeker, bal) kelimeleri arasında tenasüp vardır.

به خوزستان شد افغان طبرزد	از بس خنده که شهدش بر شکر زد
---------------------------	------------------------------

O balıyla (bal peteğiyle) şekere çok güldüğünden kırmızı şekerin feryadı Hûzistân'a ulaştı (Gencevî, 1343 hş: s. 88).

Beyitte baldan kasit Şîrîn'in dudaklarıdır. Tatlılık bakımından bala benzetilen dudaklarının tebessüm etmesi kırmızı şekerle mukayese edilmiş ve ondan üstün tutulmuştur.

دزربط و رکش، ددهش (bal, şeker ve kırmızı şeker) kelimeleri arasında tenasüp vardır.

به طوبی داده تشریف گیاهی	قد چون سروش از دیوان شاهی
--------------------------	---------------------------

Onun servi gibi boyu şahlık divanından, tubaya nebatlık (hil'atini) şerefini vermiş (Gencevî, 1343 hş: s. 88).

Tuba: Kur'an'da geçen, cennette bulunan (Şemîsâ, 1387 hş: I, 201) ve cennetteki müminlerin her arzuladıklarında farklı koku ve tatlardaki meyvelerinden yiyebilecekleri bir ağaçtır (Yâhakkî, 1386 hş, s. 525).

Beyitte Şîrîn'in uzun ve dik boyu servi ağacına benzetilmiş ve Tuba ağacıyla mukayese edilmiş ve ondan üstün tutulmuştur.

گیاه (boy, servi, tuba, nebat) کلمه‌لری آراسیندا تناسؤپ وارد.

به دندان کرده خود را پاره پاره	چو گل بر نرگش کرده نظاره
--------------------------------	--------------------------

Gül onun nergisine bakınca dişiyile kendini parça parça etmiş (Gencevî, 1343 hş: s. 88).

Nergis: Beyaz ya da sarı renkte çiçeklere sahip, amaryllidaceae familyasından güzel kokulu bitkidir (Baytop, 2015: 214). Bahar mevsiminin ilk görünen çiçeklerinden olan nergis sapının ucunda aşağıya doğru biraz eğik bir şekildedir (İsmâilpûr, 1381 hş: II, s. 1200). Klasik Fars şairlerinde bu şekli nedeniyle genellikle göze benzetilmiştir (Rengçî, 1372 hş: s. 411).

Beyitte “onun nergisin” den kasıt Şîrîn'in gözüdür. Şîrîn'in gözü mestane bakışı ve şekli dolayısıyla nergise benzetilmiştir. Devamında “gülün dişiyile kendini parçalaması” gonca halindeyken etrafını saran ve dişe benzeyen kısımdan çıkması yani açmasıdır. Çimenlikteki goncaların açıp gül haline gelmesi, Şîrîn'in nergis gibi güzel ve mestane gözlerini kıskanarak kendini parçalaması şeklinde tasvir edilmiştir.

غلام آن بنا گوش از بن گوش	سمن کز خواجگی بر گل زدی دوش
---------------------------	-----------------------------

Kıymetçe (ihtişam bakımından) güle denk olan yasemin onun kulak ardının itaatkâr kölesi olmuş (Gencevî, 1343 hş: s. 88).

Yasemin: Büyük, kokulu, beyaz ve sarı renkte çiçekleri olan oleaceae familyasından jasminum cinsi bir bitkidir (Rengçî, 1372 hş: s. 233). Klasik Fars şiirinde güzel kokusu yanında (İsmâilpûr, 1381 hş: II, s. 1202) beyaz rengi itibarıyla yüze, tene ve kulak ardına benzetilmiştir (Gerâmî, 1389 hş: s. 436.)

Beyitte baharda çiçek açan yasemin çiçeklerinin güzel görünüşleri ile güle rakip oldukları ifade edilmekte; yaseminlerin tüm bu görkem ve zarafetine karşın Şîrîn'in ancak kulak ardının kölesi olacağı söylenerek beyaz renklerine ve hoş kokularına dikkat çekilmektedir.

SONUÇ

Otuz iki beyitten oluşan “Vasf-ı Behâr ü Ays-i Husrev ü Şîrîn” başlıklı bölümde bahar mevsimi betimlenirken teşbih, istiare, kinaye ve tenasüp ve telmih vb. edebi sanatlara yer verilmiştir. Bu kısımda gül, menekşe, yasemin, nergis, süsen, sığırgözü, şakayık, mercanköşk, lale, nesrin, reyhan çiçekleri ile servi ve tuba ağaçları; tavus, kumru, karga, bülbül, turaç ve sülün gibi kuşlar ile ceylan ve sedef gibi hayvanlar zikredilmiştir. Söz konusu nebat ve canlılar bazen benzetme unsuru olarak bazen de baharda tabiatın süslü olmaları bakımından kullanılmışlardır. Nizâmî, abartıya kaçmadan büyük bir ustalıkla edebi sanatları kullanarak adeta bir bahar tablosu resmetmiştir.

Etik Beyan

“Nizâmî'nin Hüsrev ü Şîrîn'inde Bahar Mevsiminin Betimlenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kuralları Yayın Etiği Komitesinin (Committe on Publication Ethics-COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

KAYNAKÇA

- Âdilzâde, P. ve Fahrî, K. P. (1387 hş). *Ferheng-i Edebî-yi Giyâhân*. Tebriz.
- Afîfî, R. (1372 hş). *Ferhengnâme-i Şi'rî I-III*. Tahran.
- Baytop, T. (2015). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara.
- Dihhudâ, A. E. (1341 hş.). *Lugatnâme XLVII*. Tahran.
- Enverî, H. (1383 hş). *Ferheng-i Kinâyât-i Sohen II*. Tahran.
- Fahruzzamânî. A. (1340 hş). *Tezkire-yi Meyhâne* (tsh. Ahmed Gulçîn-i Me'ânî). Tahran.
- Gencevî, N. (1343 hş). *Husrev ü Şîrîn* (tsh. Hüseyin Pejmân Bahtiyârî). Tahran.
- Gencevî, N. (1347 hş). *Leylâ vü Mecnûn* (tsh. Hüseyin Pejmân Bahtiyârî). Tahran.
- Gencevî, N. (1384 hş). *Külliyât-ı Nizâmî-i Gencevî* (tsh. Vahîd-i Destgirdî). Tahran.
- Gencevî, N. (1353 hş). *Dâstân-i Husrev ü Şîrîn* (haz. Abdul Muhammed-i Ayetî). Tahran.
- Gerâmî, B. (1389 hş). *Gul u Giyâh Der Hezâr Sâl-i Şi'r-i Fârsî*. Tahran.
- İsmâilpûr, M. (1381 hş). “Giyâhân Der Edeb-i Fârsî”. *Dânişnâme-yi Edebî-yi Fârsî*, Tahran, C. II, s. 1181-1204
- Kam, Ö. F. (2003). *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş* (haz. Halil Çeltik). Ankara.
- Kanar, M. (2007). “Nizâmî-i Gencevî”, *DİA*. C. XXXII, s. 183-185.
- Kerîmî, H. (1374 hş). *Esâmî-yi Giyâhân-i İrân*. Tahran.
- Muîn, M. (1375 hş). *Ferheng-i Farsî I-VI*. Tahran.
- Muzafferiyân, V. (1375 hş). *Ferheng-i Nâmhâ-yi Giyâhân-i İrân*. Tahran.
- Pala, İ. (2002). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul.
- Rengçî, G. (1372 hş). *Gul u Giyâh Der Edebiyyât-i Manzûm-i Fârsî*. Tahran.
- Resulzade, M. E. (1951). *Nizami*. Ankara.
- Safâ, Z. (1386 hş). *Târîh-i Edebiyât der İrân II*. Tahran.

Şemîsâ, S. (1385 hş). *Ferheng-i Telmîhât*. Tahran.

Şemîsâ, S. (1387 hş). *Ferheng-i İşârât I-II*. Tahran.

Terbiyet, M. A. (1377 hş). *Dânişmendân-i Azerbâyecân*. Tahran

Yâhakkî, M. C. (1386 hş). *Ferheng-i Esâtîr ve Dâstânvârehâ der Edebiyyât-i Fârsî*. Tahran.

Yıldırım, N. (2006). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul.